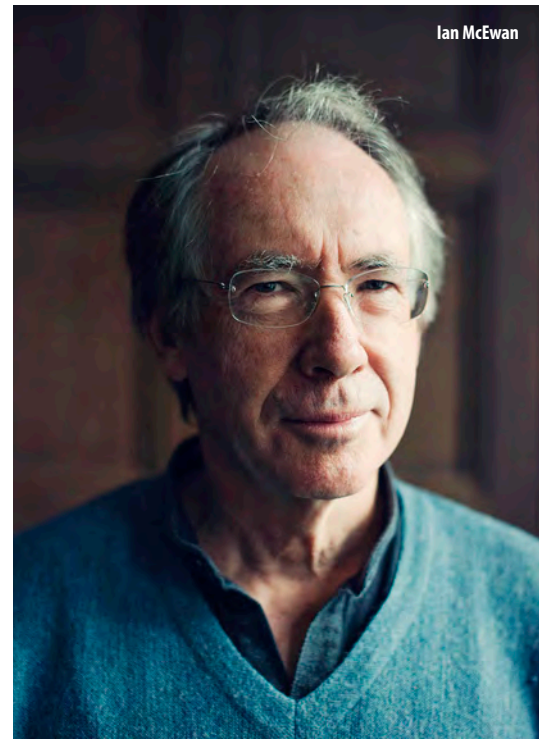
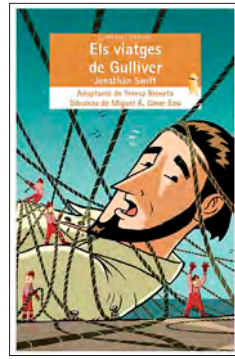

Jonathan Swift

Ian McEwan

Una panerola (de nom científic *Periplaneta americana*) es desperta un matí transformada en una “criatura gegantina” amb menys potes de les habituals i “un òrgan, un tall moll i rodanxó de carn relliscosa” que “li omplia la boca” i “llicava contra una immensitat de dents”. La bestiola s’aixeca al número 10 de Downing Street convertit en el primer ministre del Regne Unit i comença la seva missió per salvar la pàtria.

Aquest és el plantejament inicial de *La panerola*, la nova novel·la de l'autor d'*Expiació*, Ian McEwan, un dels escriptors més importants de la literatura actual en llengua anglesa. L'obra, plena d'humor i doble significació en la Gran Bretanya del Bréxit, és una sàtira política, concebuda per reflexionar sobre el present i poder riure obertament de la política, l'economia i la societat britàniques.

En el pròleg del llibre, McEwan s'integra explícitament en el subgènere de la sàtira política i reconeix un antecedent molt clar: “El text fundacional de la tradició literària anglesa de sàtira política continua sent *Una proposició modesta*, de Jonathan Swift, que vaig llegir per primera vegada quan tenia setze anys. La seva afirmació desvergonyida que cuinar i menjar-se els nadons constituiria una solució per a un problema de tota la vida, era salvatge i grotesca, però només igual de cruel, segons el parer de Swift, que el domini anglès a Irlanda”.

Efectivament, l'irlandès Swift va escriure el 1729 una estripada proposta per alimentar la po-

La sàtira irreverent, des de Jonathan Swift a Ian McEwan

L'escriptor britànic Ian McEwan revifa, amb ‘*La panerola*’ (Anagrama, 2020), el subgènere de la sàtira política i irreverent, que l'irlandès Jonathan Swift va conrear amb estil a ‘*Els viatges de Gulliver*’ (1726) i ‘*Una proposició modesta*’ (1729). Mark Twain va esbremar la idea a ‘*Un ianqui a la cort del rei Artús*’ (1889) i en va fer sàtira religiosa en diversos relats, i George Orwell en va recollir els fruits més fabulosos a ‘*La rebel·lió dels animals*’. La fama d'aquestes obres no ha d'eclipsar altres grans faules satíriques com ‘*El turó de Watership*’ (1972), de Richard Adams, i sàtires irreverents, com ‘*Allò que tal vegada s'esdevingué*’, de Joan Oliver.

Per Àlex Milian / @alexmilianbeser

blació i activar l'economia —com es diu ara— amb els nens més petits de les famílies més pobres: “És exactament a l'edat d'un any quan jo proposo disposar d'ells, perquè, en compte de convertir-se en una càrrega per als seus pares o per al municipi, o necessitar menjar o roba durant la resta de les seves vides, contribueixin, pel contrari, a alimentar d'altres milers i, en part, a vestir-los”.

Després d'entrar en detalls i portar la sàtira fins a l'absurd, Swift suggereix que Irlanda ja s'està venent la sal de la terra i que Anglaterra se la voldria cruspí sencera: “Jo mateix, cansat ja d'oferir durant molts anys reflexions vanes, trivials i visionàries, i d'abandonar durant molt de temps tota esperança d'aconseguir res, afortunadament se'm va ocórrer aquesta proposta, que, en ser totalment nova, té quelcom de sòlida i de real; a més, no implica despeses, els seus inconvenients són petits, ens pertoca a nosaltres la potestat de dur-la a terme, i amb ella no correm cap risc de desobeir Anglaterra. Perquè aquesta mena de mercaderies no es pot exportar, ja que la carn té una consistència massa tendra com per admetre la conserva en salaó per molt temps, si bé potser podria esmentar un país que estaria encantat de menjar-se tota la nostra nació sense gens de sal”.

Tot i que aquest text és un referent clar de la sàtira, és discutible si aquest hauria de ser considerat el text fundacional de la sàtira política anglesa, com diu McEwan. Sobretot perquè el mateix Swift ja havia farcit d'aquest subgènere *Els viatges de Gulliver*, escrit tres anys abans, el 1726.

La novel·la (editada en català per Adesiara i traduïda per Victòria Gual i Godó) relata quatre grans viatges del protagonista per racons perduts del món —on arriba unes vegades per un naufragi; d'altres perquè l'abandonen en una illa. Dos dels viatges —els de Lil·liput i Brobdingnag— són universalment coneguts perquè s'acostumen a divulgar en versió infantil. Són els dos viatges on Gulliver contacta amb una raça d'humans de dimensions molt petites —els lil·liputencs— i una altra d'humans gegants —on Gulliver queda tan nan com els lil·liputencs al seu costat.

Però l'odissea de Gulliver és molt més llarga i complexa, ja que a la tercera part del llibre visita Laputa, Balnibarbi, Luggnagg, Glubbdubdrib i el Japó, i a la quarta part, el país dels houyhnhnms.

A cada epopeia, Swift traçarà paral·lelismes amb els humans —i amb els conceptes polítics i

socials que en aquell segle XVIII— es discutien al Regne Unit. I anirà tenyint l'obra d'un humor més i més corrosiu i punyent.

A Lil·liput, per exemple Swift només capgirarà els conceptes de just i injust que coneix Gulliver —i, per extensió, els lectors de l'època i els lectors— i, amb humor irreverent, transforma també el símbol de la dama de l'espasa en alt i els ulls embenats: “És per això que la imatge de la Justícia, en els seus tribunals, es representa amb sis ulls, dos al davant, dos al darrere i un a cada banda, per significar circumspècció, i amb una bossa de monedes d'or oberta a la mà dreta i una espasa embeïnada a l'esquerra, per mostrar que està més disposada a recompensar que a castigar”.

Però al llarg del llibre, Swift anirà jugant cada cop més amb la reducció a l'absurd i la ironia per posar el dit a la nafra de totes les institucions, fins i tot de la universitat. Amb aquesta intenció descriu, per exemple, alguns dels experiments que es desenvolupen a la Gran Acadèmia de Lagado, la capital de Balnibarbi: “Hi havia un arquitecte d'allò més enginyós que havia ideat un nou mètode per construir cases, començant per la teulada i treballant cap avall fins als fonaments, un mètode que em justificà amb la pràctica similar d'aquells dos prudents insectes, l'abella i l'aranya”.

Abans d'anar a parar al país dels houyhnhnms i els yahoos —una illa de cavalls intel·ligents i homes esclaus que ben fàcilment hauria pogut inspirar *El planeta dels simis*—, Gulliver encara farà escala a Glubbdubdrib, on és possible fer reviure temporalment els morts. Allà, el protagonista voldrà calmar la seva set de curiositat històrica i demanarà diverses trobades amb polítics i herois universals del passat. Totes seran decebedores i això donarà peu a una implacable diatriba contra els historiadors que van descriure o narrar aquelles vides: “Em repugnà sobretot la història moderna. Perquè, havent examinat rigorosament totes les persones de més gran reputació en les corts dels sobirans durant els últims cent anys, vaig descobrir que escriptors substituïts havien enganyat la gent atribuint les més grans proeses bèl·liques a covards, el consell més savi a beneïts, sinceritat a aduladors, virtut romana a traïdors del seu país, devoció a ateus, castedat a sodomites, lleialtat a deladors. Quantes persones excel·lents i innocents havien estat condemnades a mort o a l'exili per grans ministres que s'aprofita-

→ ren de la corrupció dels jutges i la rancúnia dels partits! Quants canalles havien estat elevats a les més altes posicions de responsabilitat, poder, dignitat i profit”.

Viatges en el temps

El primer escriptor nord-americà veritablement modern, popular i trencador, Mark Twain, canviarà els viatges físics de Gulliver pels viatges en el temps a l'hora de fer sàtira política. L'escriptor, de nom real Samuel Langhorne Clemens, fa viatjar *Un ianqui a la cort del rei Artús* per tal de denunciar injustícies seculars, relativitzar els avenços aconseguits o minimitzar la visió romàntica del passat, a més de fer sàtira en diversos fronts: les diferències entre americans i anglesos; entre modernitat i edat mitjana i els canvis en el poder de l'església al llarg de la història. L'ànima anticlerical de Mark Twain dona algunes de les pàgines més càustiques de l'obra: "Aquí és on podeu veure la mà d'aquell poder temible: l'Església catòlica. Només en dos o tres segles, havia convertit una nació d'homes en una nació de cucs. Abans

dels dies de la supremacia mundial de l'Església, els homes eren homes i anaven amb el cap ben alt”.

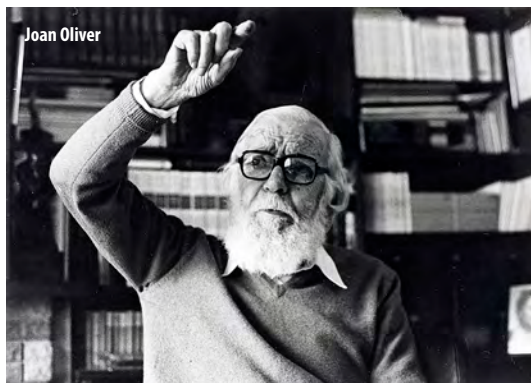
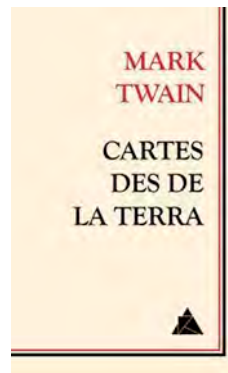
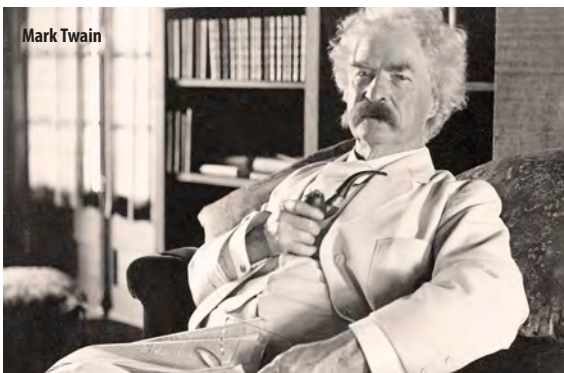
Aquesta sàtira iconoclasta i atea és també l'esperit d'alguns dels relats més divertits de Mark Twain, com *Els diaris d'Adam i Eva* (Angle Editorial, 2009), en el qual el primer home i la primera dona donen versions diferents dels fets del jardí de l'Edèn. O *Cartes des de la Terra* (Àtic dels Llibres, 2015), on Satanàs és exiliat a la Terra i, des d'aquí, escriu —als seus amics, els arcàngels Miquel i Gabriel— les contradiccions i paradoxes més evidents del pensament humà i de la seva fe cristiana: L'ésser humà, diu el dimoni, "ha imaginat un cel on no hi ha lloc per a allò que més l'encisa, l'únic èxtasi que és prioritari en el cor de cadascun dels individus de la seva raça, i de la nostra: les relacions sexuals! És com si una persona perduda en un desert, gairebé morta de set, li diguessin que pot triar entre totes les coses del món tret d'una, i decidís no quedar-se amb l'aigua!”.

Els fets del jardí de l'Edèn són també el teló de fons —la inspiració— d'una de les sàtires irreverents més aconseguides de la literatura catalana: *Allò que tal vegada s'esdevingué* (1936), l'obra de teatre de Joan Oliver (1899-1986), narra la vida d'Adam i Eva amb els seus fills Caïm, Abel i Nara, després de l'expulsió del paradís. Al contrari que la versió bíblica oficial, l'Adam és un gandul; l'Abel, un consentit, i en Caïm, l'únic que treballa i qüestiona l'autoritat paterna i celestial.

Satanàs, la política i el sexe també surten en un diàleg entre l'àngel i Caïm. Aquesta és l'explicació que fa en Querub de la rebel·lió del dimoni: "Tu has sentit parlar —jo mateix te n'he dit alguna cosa— de la revolta de Satanàs i els seus partidaris... Satanàs, príncep de les cohortes, en un determinat moment de l'eternitat celestial es va creure prou fort i prou popular per a intentar l'establiment d'un poder personal independent del de Jahvè. La preparació del cop va durar dotzenes de segles. Es feia una propaganda intensíssima: als començos, clandestina, més tard, tot just dissimulada, i en els darrers temps, abans del daltabaix, francament desvergonyida. Se'ns prometia una vida més agradable, una reducció de les hores diàries d'arpa, distraccions, novetat. No ho vulguis saber! Calia excedir-se si considerem que al Cel es viu realment bé. Tanmateix, l'eix de la campanya i allò que va determinar el seu èxit va ser la promesa de dotar-nos de sexe”.

Sàtires animals

L'últim viatge de Gulliver, aquell on trobava una mena de cavalls, els houyhnhnms, tan intel·ligents com els humans, va acostar la sàtira a les faules amb animals. El fet és que les tres grans sàtires polítiques dels darrers cent anys inclouen

Richard Adams

George Orwell

animals. L'última, *La panerola* de McEwan, és per influència de *La metamorfosi* de Kafka, però les altres dos són deutores de les faules i, fins i tot, s'escarrassen en superar —per la banda democràtica i ecològica— el concepte de llició moral. Es tracta de *La rebel·lió dels animals* (1945), de George Orwell (editada per 62 amb traducció de Marc Rubió), i *El turó de Watership* (1972), de Richard Adams (Edhasa, amb versió catalana de Montserrat Solanas), ambdues, denúncies dels règims dictatorials.

La rebel·lió dels animals (*Animal farm*) narra l'organització del Mas dels Animals després que els porcs, cavalls, gallines, coloms i gossos facin fora el cruel senyor Jones. I explica com els porcs, l'espècie més llesta, aviat comencen a fer-se els amos de la granja. Una arenga del porc Squaller als seus companys animals, on argumenta per què els marrans es queden per a ells la llet i les pomes, és molt il·lustratiu dels mecanismes del poder: “Camarades! —va cridar—. Espero que no us imagineu que els porcs fem això amb cap esperit d'egoisme i de privilegi... De fet, a molts de nosaltres no ens agraden la llet i les pomes. A mi mateix no m'agraden. Si prenem aquests aliments és només amb l'objectiu de preservar la nostra salut. La llet i les pomes (està demostrat científicament, camarades) contenen substàncies imprescindibles perquè un porc estigui en bones condicions. Els porcs fem anar el cervell per treballar. Tota l'administració i organització d'aquest mas depèn de nosaltres. Vetlem dia i nit pel vostre benestar. És pel vostre propi bé que bevem aquesta llet i mengem aquestes pomes”.

A *El turó de Watership*, on tots els personatges són conills; els escenaris, llodrigueres i el vocabulari, una demostració d'imaginació sen-

se límits, tot és més subtil que a *La rebel·lió...*

Els conills dictadors presenten primer una cara amable, però després són més venjatiu i més violents que qualsevol porc d'Orwell. Els protagonistes són convidats a entrar en una gran llodriguera, que aviat començarà a esdevenir la seva presó. Un dels conills narra el moment en què són rebuts pel General Mostassa i el Consell de la Llodriguera: “Vaig dir que havien de recordar que érem representants d'un altre cau, encara que fos més petit que el seu. Que ens consideràvem els seus hostes. I quan vaig acabar de dir allò, vaig adonar-me, amb un terrible espant, que ells ens consideraven els seus presoners: o pel cas, l'equivalent a presoners, fos quin fos el mot que utilitzessin... Un dels personatges, en Maduixó, fa tots els possibles per ajudar els seus companys, i estableix el concepte d'animalitat en oposició a humanitat. “Va parlar molt bé de la decència i la companyonia natural entre els animals. ‘Els animals no es comporten com els homes’, va dir. ‘Si han de lluitar, lluiten; i si han de matar, maten. Però no s'asseuen i s'espremen el cervell per inventar maneres de malmetre les vides de les altres criatures i de fer-los mal. Tenen dignitat i animalitat”.

Però això, diu el narrador, “no serví de res”: “Finalment vam callar i el general Mostassa va dir: ‘El Consell no pot dedicar-vos més temps i us deixaré amb el vostre capità de la Marca perquè us digui les normes. Us incorporareu a la Marca del Flanc Dret, manada pel capità Borraina. Després ens tornarem a veure i comprovareu que som amistosos i que ajudem els conills que entenen que s'espera d'ells”.

Com totes les sàtires irreverents, un cant a fer allò que ningú no espera. •

